

Důraz kladený v dokumentech komunistických stran socialistických zemí na problematiku životního způsobu má mimo jiné svoji úzkou spojitost se současnou mezinárodní situací a s pravděpodobnou perspektivou pro nadcházející období. Je to perspektiva dalšího prosazování leninských principů mírového soužití zemí s různým společenským zřízením, která ovšem již vede a nadále povede k zostření boje mezi kapitalismem a socialismem v oblasti ideologie, propagandy a kultury, to jest v oblasti označované americkými politology jako „čtvrtá dimenze“ boje s komunismem. Jedním z uzlových bodů tohoto zápasu je právě způsob života, který se stává citlivým a stále názornějším místem nesmiřitelného střetu třídně protikladných společenských systémů a ideologií. Není náhodou, že v amerických presidentských volbách, jakož i v nedávné předvolební kampani v NSR a ve Francii se stalo ústředním sloganem buržoazních politických stran heslo tzv. „nové kvality života“. Jde o volební program přizpůsobený podmínkám nastupující vědeckotechnické revoluce v podmínkách monopolního kapitalismu, slibující překlenout zostřující se konflikty mezi výrobními silami a poměry této společnosti. Kvantofrenickému sledování ukazatelů ekonomického růstu (které tu vyjevilo duchovní vyprahlost soudobé buržoazie) se tak má dostat kvalitativní a axiologický *raison d'être*. Přitom ovšem, jak ani jinak nemůže být, je heslo „nové kvality života“ předmětem mnohostranného politického i ekonomického kalkulu. Prozradili to dosti neomaleně přední američtí manažeři a odborníci podnikového řízení ve své knize „Preparing Tomorrow's Business Leaders Today“ (New York 1969), v níž se zdůrazňuje, že monopoly musí v nové situaci pečovat o člověka nejen v rámci pracovní doby, ale v celém rozsahu jeho

činnosti ve volném čase. A ovšem, musí umět fruktifikovat „kvalitu života“ jako nový a velmi výnosný „zdroj zisku“.

Tolik ideologové amerických monopolů. Nutno otevřeně říci, že — arci s některými retušemi — v témže antikomunistickém smyslu začlenili heslo „nové kvality života“ do svého programu sociální demokracie, jak to názorně dosvědčují vystoupení W. Brandta, B. Kreiskyho i mnoha dalších pravicových socialistů. Podobně je tomu také i s interpretacemi tzv. kvality života v buržoazních společenských teoriích, kde se často takřka k nerozeznání proplétá přímá apologetika s buržoazním reformismem a pravým či „levým“ revizionismem. Hlavním společným jmenovatelem všech těchto teorií je snaha popřít [a často, jak tomu bylo za Engelse s marxismem, pokud možno umlčet (*totschweigen*)] jediné opravdové východisko ze soutěsky současného světa, které představuje rozvoj socialistického způsobu života a budování reálného socialismu.

Tento cíl sledují po léta buržoazní sociologové v různých komparativních výzkumech typu kapitalismus-socialismus, jako např. výzkum časového rozvrhu dne organizovaný vídeňským centrem UNESCO pod vedením Sandora Szalae¹. Nutno podtrhnout, že sám princip srovnávacích výzkumů je nosný a jeho uplatnění na bázi marxismu nezbytné, avšak zásadní boj bude třeba svést proti jejich buržoazním projektům, proti jejich prozatím ještě převládající metodice a ovšem proti tendenční interpretaci takto získaných výsledků. Příznačně shrnul to, co se od mezinárodních srovnání à la Szalai očekává v buržoazních kruzích, západoněmecký sociolog Erwin K. Scheuch: „Potvrzují, jak obdobné jsou způsoby chování v různých industriálních společnostech...“ A pokud se tu rozdily vyskytují, pak podle Scheucha

* Příspěvek přednesený 11. dubna 1973 na celostátním semináři komunistů-pracovníků v oblasti

filosofie a sociologie v Solenících.

¹ *The Use of Time*. Haag, Mouton 1972.

„sotva vyplývají ze souvislosti se světovým názorem“.² Zatímco tedy jedni interpretují tyto výzkumy v duchu teorie konvergence, jiní, jako například M. Crozier, soudí, že tato teorie je překonána jako „brzda“ dynamického rozvoje západní Evropy, a za hlavní úběžník současného lidstva označuje „americký systém“, a to přes jeho zranitelnost ve sféře lidských hodnot.³ A tak Scheuch, který v západo-německé sociologii stojí úplně „napravo“. je v tomto bodě korigován z p r a v a Crozierem. jehož někdejší „levá“ koketérie a pseudoradikální „antibyrokratismus“ je ještě v dobré naší paměti.

V této „pravolevé“ frontě spojené odmítavým vztahem k procesu utváření kvalitativně nového způsobu života v zemích skutečného socialismu zaujímají významné místo revizionistické koncepce tzv. životního stylu, představované např. H. Lefebvrem, R. Garaudym, H. Marcusem a dalšími. Podstatu těchto teorií vyjádřil ve své knize „Úvod k modernosti“ H. Lefebvre, když jako hlavní „úchylku“ od Marxova učení pranyřuje jeho přeměnu v „ideologii“ a v „systém“.⁴ Postupem let se Lefebvrovi začal tento systém slévat v jeden všesvětový technokratický „krunýř“, který je prý nutno prorazit — podle okolností — životním stylem a u jiných jemu podobných „revolucí proti odcizení“ (Garaudy), eventuálně „velkým odmítnutím“ a s pomocí „nové senzibility“ (H. Marcuse). Krásná duše spatřuje „punc“ svobodné společnosti v „estetické dimenzi“ a splnění „nároků lidského organismu, ducha a těla“ spojuje s „bojem proti institucím“.⁵

Ve všech těchto polemikách jde mimo jiné o to, co kdo chápe pod pojmem „nový člověk“ a „nová kvalita života“, jednak o to, jaké reálné cesty vedou k jeho uskutečnění. K. Kosík viděl svého času hlavní hrozbu a překážku v „degeneraci“ národa na pouhé výrobce oceli a obilí. Obdobu tohoto spletní prostředku a cíle nalezneme již u R. Jakobsona, jemuž vždy bylo trnem v oku jakési prý „bezzpěvné budování“ socialismu. Také Marcusemu vadí pojem „budovatele socialistické společnosti“.⁶ Lefebvre se Jakobsona dovolává výslovně,

když vyzývá „antropu“ do boje proti antipoezii a „přísnosti“ „kybernantropů“, mezi něž zahrnuje komunisty. Zkrátka a dobře: Protože již dnes málokdo uvěří, že bolševici jedí děti, vymýšlí se nový strážák komunismu: má jím být domnělý bubák přísnosti („esprit de sérieux“) a jakýsi prý technokratický „kult socialistického budování“.

Ve všech uvedených kontextech má problematika socialistického životního způsobu své fundamentální politické, ekonomické, filosofické a další souvislosti. Nový životní způsob se nemůže zrodit jako substituce socialistické revoluce, ale právě naopak: jedině zrušení panství kapitálu a nastolení diktatury proletariátu znamená první krok k osvobození práce a počátek uvědomělého procesu dialektické koincidence sebezpřeměny člověka s praktickou přeměnou společenských poměrů na této planetě. Utváření socialistického životního způsobu je od samého počátku — to jest od Velké říjnové socialistické revoluce — cílovou funkcí tohoto plánovitého procesu, na jehož konci je člověk jako „účel sebe sama“. Současně s tím však tento nový způsob života představuje významný prostředek uskutečňování programu komunistické strany, bez něhož sledování tohoto cíle by bylo pouhým krasodušným a čistě abstraktním horlením.

V tomto procesu inkarnace idejí komunismu hraje svoji úlohu také výzkum problematiky životního způsobu, jejíž závažnost podtrhl jak XIV. sjezd KSČ, tak plennární zasedání ÚV KSČ z října 1972.

1) Naším úkolem dnes není vytváření nové samostatné vědní disciplíny (např. v podobě jakési sociologie životního stylu), ani nahrazování marxismu nějakou všezahrnující teorií socialistického životního způsobu. Jde o zkoumání kvalitativních proměn v totalitě způsobu života vyvolaných organickým spojením socialismu s vědeckotechnickou revolucí, čímž je dána jak nezbytnost mezioborového přístupu, tak i rozhodující úloha vědeckého komunismu, marxistické politické ekonomie, filosofie a sociologie při jeho zkoumání.

2) V protikladu k buržoazním a revizionistickým teoriím konvergence zakládá spo-

² Scheuch, E. — Meyerson, R.: *Soziologie der Freizeit*. Köln, Klepenheuer und Witsch 1972, s. 10.

³ Crozier, M.: *La société bloquée*. Paris, Edition du Seuil 1970, s. 190.

⁴ Lefebvre, H.: *Introduction à la Modernité*. Paris, Les Editions de Minuit 1962, s. 77—78.

⁵ Marcuse, H.: *Versuch über die Befreiung*. Frankfurt a. M., Suhrkamp Verlag 1969, s. 48.

⁶ Marcuse, H.: *Tamtéž*, s. 38.

jení vědeckotechnické revoluce se socialismem novou kvalitou způsobu života, jehož dosavadní vývoj nás přivedl k vytyčení dvou hypotéz:

- a) čím rychlejší tempo vědeckotechnického rozvoje socialistické společnosti, tím výraznější rozbíhavost způsobu života v kapitalismu a socialismu;
- b) čím vyšší stupeň vědeckotechnického rozvoje ve spojení se socialismem, tím více bude nabývat na váze proces sblížování způsobu života v socialistických zemích. V tomto základním rámci probíhá dialektický vývoj překonávání, přetváření a uchovávání některých specifických rysů životního způsobu, vázaných mimo jiné na kulturně-historické tradice jednotlivých národů a národností.

3) Při výzkumu a utváření životního způsobu jakožto přírodně-historického jevu nutno brát v úvahu celou škálu faktorů spjatých se všemi formami pohybu hmoty, přičemž jediným vědeckým přístupem k hodnocení jejich vlivu je materialistické pojetí dějin. To znamená, že určujícím činitelem způsobu života je způsob výroby jakožto dialektická jednotka výrobních sil a výrobních vztahů.

Marx nepohlíží na způsob výroby pouze jako na reprodukci fyzické existence individuí: „Je to spíše určitý druh činnosti těchto individuí, určitá forma projevu jejich života, určitý způsob jejich života. Jak individua projevují svůj život, taková jsou. To, čím jsou, spadá vjedno s jejich výrobou, a to s tím, co vyrábějí, i s tím, jak vyrábějí. Čím individua jsou, závisí tedy na materiálních podmínkách jejich výroby.“⁷

Odtud také vyplývá, že životní způsob není svou podstatou záležitostí individuální volby, ale podléhá určitým společenským zákonitostem. Proto se také rozvíjí v závislosti na ekonomické základně společnosti, na dělbě práce a na charakteru vlastnictví výrobních prostředků jako třídně a skupinově diferenciovaný jev. Při zachování platnosti všech těchto principů materialistického pojetí dějin, jak o nich hovořil s. prof. Kozlovskij, rozevírá socialismus prostor pro vzrůstající úlohu společenského subjektu, jenž poprvé v dějinách používá společenské nadstavby (v její in-

stitucionální i ideologické podobě k důsledné, revoluční a vědecky podložené tvorbě socialistického způsobu života. Umocňující úloha těchto institucí je mimo jiné dána i tím, že jsou společensky vyjádřenou formou obecnosti vědění a tendencí k syntéze kolektivního poznání, decize a akce ve smyslu mnohotvárné účasti všech členů společnosti na tvorbě dějin a sebeuskutečňování člověka.

4) V této cílevědomé tvorbě připadá vedoucí úloha dělnické třídy, neboť podmínky její emancipace jsou současně podmínkami všestranné emancipace celé společnosti. Splnit toto dějinné poslání může jen pod vedením své revoluční avantgardy a s využitím celého systému institucí socialistické společnosti. Dělnická třída v boji proti kapitálu a při výstavbě socialismu získává některé vlastnosti, které patří k bytostným znakům socialistického způsobu života. A právě v míře, v jaké je nositelem těchto hodnot a vlastností, splývá její životní způsob se socialistickým a působí jako podněcující příklad.

To jsou naše základní teoretická východiska ke zkoumání problematiky socialistického životního způsobu, který je nejen produktem, ale současně s tím také jedním z aktivních činitelů výstavby socialismu a komunismu. Rovněž smysl takto koncipovaného výzkumu spočívá ve vypracování takových informací a poznatků, které by mohly přispět stranickým a státním orgánům k praktickému usměrňování tohoto procesu. To znamená, že výzkum zaměřuje z tohoto hlediska svou pozornost na tři významné stránky realizačního procesu:

1) Konfrontace programových konceptů socialistického způsobu života obsažených v dílech klasiků marxismu-leninismu a dokumentech komunistických stran se stupněm jejich uskutečnění v reálném životě naší společnosti; tato konfrontace je zároveň jejich ověřováním a zpřesňováním.

2) Konfrontace programových konceptů s prognostickými představami a reálnými zdroji (možnostmi), jež jsou rozhodující pro ovlivňování budoucího vývoje ve směru žádoucích tendencí.

3) Studium celého komplexu nástrojů a stimulů (od ekonomických přes kontrolní a legislativní po výchovné) při utváření socialistického způsobu života se zřetelem ke strategii a taktice, rozvíjení tohoto procesu.

⁷ Marx, K. - Engels, B.: *Spisy* 3, Praha, SNPL 1958, s. 35.

Зákladním smyslem výzkumu je přednostní orientace na hledání a nelehké prosazování těch celospolečenských řešení, která odpovídají zespolečenštěnému charakteru života vyspělé socialistické společnosti a představují navzdory všem maloburžoazním individualistickým iluzím jedinou skutečnou cestu k všestrannému rozvoji osobnosti člověka, jakož i k uspokojování a utváření jeho potřeb.

Резюме

Филипец И.: Некоторые актуальные вопросы образа жизни

Вопросы образа жизни выступают на первый план, во-первых, как один из узловых пунктов столкновения отличающихся социально-экономических систем современного мира, во-вторых, как результат задач строительства развитого социалистического общества. Лозунг «качества жизни» в современных буржуазных теориях и политических программах должен способствовать устранению углубляющихся противоречий монополистического капитализма и добавлять квантофренческому преследованию экономического роста какого-то аксиологического *raison d'être*. Качественно новый образ жизни, конечно, не может зародиться как субституция социалистической революции. Только отмена господства капитала и установление социалистической государственной власти представляют собою первый шаг в процессе планомерного развертывания новой траектории образа жизни, который является как целевой функцией коммунистической программы, так орудием ее воплощения в жизнь. При исследовании этой проблематики дело не идет, в основном отношении, о создании новой научной дисциплины, но о междисциплинарном подходе к изменениям, вызванным соединением научно-технической революции и социализма. До сих пор существующее изучение дает возможность наметить две гипотезы:

а) чем быстрее темпы научно-технического развития социалистического общества, тем выразительнее разхождение образа жизни при капитализме и социализме;

б) чем выше будет степень научно-технического развития в соединении с социализмом, тем больше будет приобретать значение процесс сближения образа жизни в социалистических странах.

Образ жизни не является делом индивидуального выбора, он детерминирован в общественном отношении, а именно прежде всего способом производства. Сохраняя принципы материалистического понимания истории, надо изучать и развивать на этой основе процесс возрастающей роли исторического субъекта в условиях социализма. Рабочий класс может выполнять свою руководящую роль в этом процессе только под руководством коммунистической партии и при использовании всей системы институтов социалистического общества.

Исследование образа жизни должно предоставить информации как теоретического, так практического значения. Это значит осуществить сопоставление (проверку и уточнение) программных намерений со степенью их реализации, подчеркивая их реальные прогностические перспективы. Одним из основных средств познания являются также сравнительные исследования образа жизни, а именно как между социалистическими странами, так между социалистическими и капиталистическими странами. Конечно, нужно на базе марксизма преодолеть буржуазные методологические приемы и разработать действительно адекватную и комплексную компаратистику в изучении образа жизни. Принципиальное внимание необходимо уделять комплексу орудий, стимулов и всеобщественных решений при удовлетворении и формировании потребностей с целью разработки стратегии и тактики внедрения социалистического образа жизни.

Summary

Filipec J.: Some Actual Questions of the Way of Life

Problems connected with the way of life are coming to the fore, on the one hand, as one of the nodal points of the conflict of different socioeconomic systems existing in the present world, and, on the other hand, due to the needs arising in building up a developed socialist society. In the contemporary bourgeois theories and political programs, the slogan of the "quality of life" is intended to contribute to overcoming the deepening contradictions of monopolistic capitalism and to supply the quantophrenic pursuit of economic growth with a sort of axiological "raison d'être". Of course, a qualitatively new style of life cannot come into existence as a substitute of the socialist revolution. It is only the abolition of the domination of capital and the establishment of the socialist state power that represents the first step in the process of the planned development of a new trajectory of the way of life which, on the one hand, is a goal function of the communist program, and, on the other hand, an instrument of its incarnation. The research into these problems is not primarily concerned with creating a new scientific discipline but with an interdisciplinary approach to the changes called forth by linking up the scientific and technological revolution with socialism. The research carried out hitherto enables us to present two hypotheses:

a) the more rapid will be the rate of the scientific and technological development in the socialist society, the more clear-cut will be the divergence of the way of life in capitalism and socialism;

b) the higher will be the degree of the scientific and technological development in connection with socialism, the greater importance will be attached to the process of the approximation of the way

of life in the socialist countries.

The way of life is not a matter of individual choice: it is socially determined, in particular by the mode of production. In observing the principles of the materialist conception of history, the area of its actualization should be studied and utilized for the growing role of the historical subject under the conditions of socialism. The working class can fulfil its leading role in this process only under the leadership of the Communist Party and in making use of the whole institutional system of the socialist society.

The research into the way of life should provide information of both theoretical and practical import. This implies a confrontation

(verification and more precise definition) of program concepts with the extent of their realization, accentuating real prognostic prospects. Also comparative researches into the way of life concerning either socialist countries or both socialist and capitalist countries are a bearing cognitive instrument. Of course, the necessity arises to overcome, on the basis of Marxism, the bourgeois methodological procedures, and to work out truly adequate and complex comparative methods to be applied in the research into the way of life. Essential attention must be paid to the complex of instruments, stimuli and all-social solutions in satisfying and creating needs, with the aim to work out the strategy and tactics of the realization of the socialist way of life.